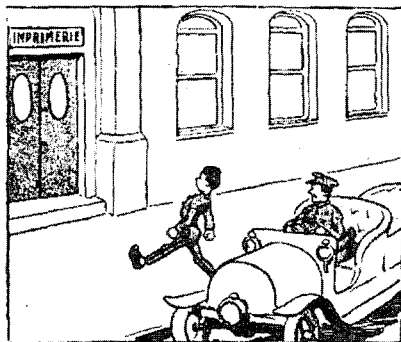
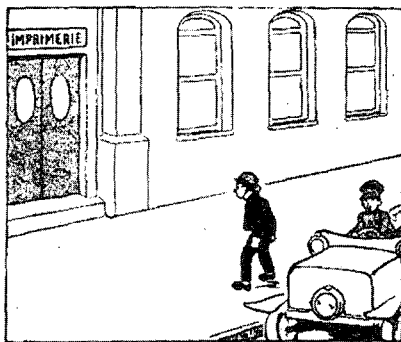

L'Imprimerie en l'An 2000

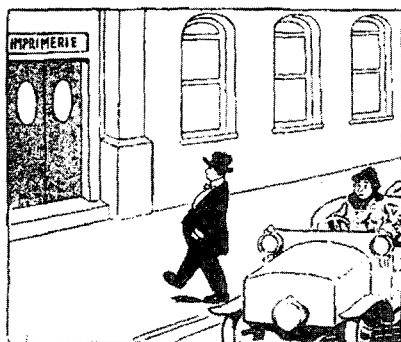
Arrivée du garçon
de courses.

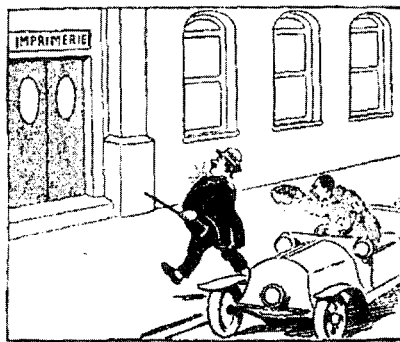
Arrivée de l'apprenti.

Arrivée du compositeur
typographe.

Arrivée du conducteur.

Arrivée du chef d'atelier.

Arrivée du patron.

**Luc Peiren, De kinderen van Gutenberg.
Geschiedenis van de grafische vakbeweging
in België vóór 1975**

Luc Peiren, Amsab-ISG

Op 3 september 2004 verdedigde Luc Peiren aan de VUB zijn doctoraat over het grafisch syndicalisme in België. Dit doctoraat is de uitloper van een project dat samen met de Vlaamse intergewestelijke van de Centrale der Boek- en Papiernijverheid (CBP) van het Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV) werd opgezet. De CBP en haar intergewestelijken bestaan intussen niet meer. Op 1 januari 1996 sloten de Brusselse en Waalse afdelingen van de centrale aan bij de Bond der Bedienden Technici en Kaders van België (BBTK) van het ABVV, terwijl de Vlaamse afdelingen grotendeels bij de Algemene Centrale (AC) aansloten. Dat deden ze echter niet zonder Amsab-ISG de kans te geven de geschiedenis van de grafische vakbeweging in eigen land uit te diepen. Het doctoraat De kinderen van Gutenberg. Geschiedenis van de grafische vakbeweging in België vóór 1975 van onze medewerker Luc Peiren is daar een eerste resultaat van. Hieronder volgt de tekst van zijn verdediging.

Het onderwerp van onze studie is de Belgische grafische vakbeweging in het grootste deel van de voorbije twee eeuwen. Die intentie staat haaks op wat wij vandaag over die vakbeweging weten. Die kennis beperkt zich vooral tot de 19e eeuw en enkele bijzondere aspecten van dit syndicalisme, zoals zijn gematigde politieke houding of ambachtelijk verleden. Deze beperkte kennis heeft de beeldvorming over de grafische vakbeweging geschaad. Zo ziet de syndicale geschiedschrijving, in het spoor van Jan Dhondt, het grafisch syndicalisme eerder als een corporatieve restant van de moderne tijden dan

als het startpunt van de moderne arbeiders- en vakbeweging. Daarbij wordt de belangenverdediging van de grafici gedegradeerd tot een soort 'presyndicalisme' dat alleen aandacht krijgt wanneer men een zondebok zoekt voor het reformistisch karakter van de ontluikende socialistische arbeidersbeweging. Gezien het hedendaags belang van het syndicalisme is deze beeldvorming schrijnend en wordt een eerste vraagstelling snel duidelijk: klopt het beeld wel dat de syndicale geschiedschrijving ophing van de grafici en hun vakbonden? Die vraag beantwoorden, is geen sinecure. Zoals gezegd beperkt de kennis over het grafisch syndicalisme zich tot enkele aspecten uit een 19e eeuw waarin dit syndicalisme sterk opviel door zijn hoge syndicalisatiegraad die sterk in contrast stond met de numerieke zwakte van de toenmalige Belgische vakbeweging. Over het voortbestaan van de grafische vakbeweging in de 20e eeuw is nauwelijks wat geweten. Nóchans kende het grafisch syndicalisme, na de oprichting van de Brusselse letterzetersbond in 1842, ruim 150 jaar een reële bestaansvorm. Die vaststelling maakt meteen een van de eerste doelstellingen van onze studie duidelijk: de geschiedschrijving van het Belgisch grafisch syndicalisme opnieuw bekijken én aanvullen. Dat was niet eenvoudig. En dat niet alleen omdat de kennis over de grafische vakbeweging grotendeels beperkt is tot de 19e eeuw, maar ook omdat haar geschiedenis bijna uitsluitend door vakbondsmilitanten werd opgetekend. Dat is overigens niet negatief bedoeld. Zonder deze monografieën zouden we immers nog minder weten over de 19e-eeuwse grafische vakbeweging. Veel, vooral 19e-eeuwse archieven zijn immers teloorgegaan.

Het aanvullen van de geschiedenis van het grafisch syndicalisme in België deed een tweede vraag rijzen: hoe slaagde de grafische vakbeweging erin om zich tot diep in de 20e eeuw op de syndicale scène te handhaven? Om deze vraag te beantwoorden gingen we eerst te rade bij buitenlandse studies over het grafisch en beroepssyndicalisme. Ook deze hebben echter nauwelijks aandacht voor het voortbestaan van het syndicalisme van geschoolde arbeiders in de 20e eeuw. Dat heeft veel te maken met de dominante denktrant in de syndicale theorievorming die, onder de invloed van de Franse Sociologie du Travail, welbepaalde types van vakbonden en vakbewegingen associeert met -doorgaans technologische - wijzigingen in het productieproces. Daardoor is in de theorievorming de aandacht voor het beroepssyndicalisme veelal beperkt tot de jaren 1880, ogenblik waarop de tweede industriële revolutie komaf maakte met de arbeidstaakbeheersing van de arbeiders.

Als gevolg van deze denktrant komen van dan af andere syndicale actoren centraal te staan in die theorievorming en komen we over het voortbestaan van het beroepssyndicalisme in de 20e eeuw niets meer te weten. Deze bemerking gaat zeker op voor de grafische vakbeweging. In zoverre studies over dit syndicalisme niet beperkt blijven tot de 19e eeuw, worden zij veelal afgerond in 1914. En wanneer dat niet gebeurt, betreft het vaak organisatiegeschiedenissen die gewoonlijk weinig aandacht hebben

voor de syndicale strategieën van deze vakbeweging. Deze strategieën in kaart brengen, is nochtans cruciaal om het voortbestaan van deze vakbeweging in de 20e eeuw te bestuderen. Die opdracht roept de vraag op die we eigenlijk eerst moeten beantwoorden: wat stelde het grafisch syndicalisme in de 19e eeuw eigenlijk voor? Was het enkel de erfgenaam van de belangenverdediging van de 18e-eeuwse grafische ambachtsman of vertoonde het eerder tekenen van moderniteit?

Om het 19e-eeuws grafisch syndicalisme in kaart te brengen, reikt de syndicale theorievorming wel beproefde hypotheses aan. Zowat iedereen is het erover eens dat de centrale strategie van de vakbonden van geschoolde en dus ook grafische arbeiders erin bestond controle te verwerven over hun arbeidsmarkt om de belangen van hun leden naar beste vermogen te behartigen. Daarvoor vielen zij in eerste instantie terug op de arbeidstaakbeheersing van hun leden: hoe sterker deze betrokken waren bij hun productieproces, des te beter kon hun vakbond hun arbeidsmarkt doelmatig controleren. In de 19e eeuw bestond deze constellatie zeker in de grafische nijverheid. De arbeidsdeling die Gutenberg al in de 15e eeuw introduceerde tussen zij die de drukvormen maakten, met name de letterzetter, en zij die daar afdrukken van maakten, met name de boekdrukkers, bleef in de 19e eeuw immers gevrijwaard. De mechanisering pakte in deze periode in de nijverheid wel de afzonderlijke arbeidstaken aan, maar niet de arbeidsdeling zelf. Daardoor versterkten de door stroom aangedreven mechanische drukpersen in het begin van de 19e eeuw zelfs de positie van de letterzetter op de arbeidsmarkt. Als vanouds waren zij al meer in aantal. Van een zetvorm kon men immers, wanneer we even geen rekening houden met slijtage, onbeperkt afdrukken maken, waardoor veel minder boekdrukkers nodig waren. De mechanische drukpers versterkte dit beeld. Wanneer de werkgevers met hun nieuwe machines meer en meer verschillende producten op de markt wilden brengen, waren ze wel verplicht meer letterzetter in dienst te nemen. De zetmachines die in België rond 1900 werden geïntroduceerd, mechaniseerden ook maar één arbeidstaak en raakten daardoor evenmin aan de arbeidsdeling en arbeidstaakbeheersing in de sector. Die rol was weggelegd voor de fotozetmachines en de computers die in het laatste kwart van de 20e eeuw werden ingezet. In de 19e eeuw hadden de grafische vakbonden ook het voordeel dat hun productiemarkt gefragmenteerd was. De krantenuitgeverijen en de grote laberdrukkerijen die het overheidsdrukwerk verzorgden, dongen zowat voortdurend naar de gunst van de betere arbeidskrachten in de sector. Omdat zij vaak met deadlines werkten, stemden zij vaak snel in met de vakbondseisen. Deze gunstige constellatie voor de vakbonden werd wel bedreigd door het altijd aanwezige marktsegment van kleine tot zeer kleine drukkerijen dat gevoed werd door arbeiders met een beperkt budget, die goedkoop productiemateriaal konden aankopen op een altijd florerende tweedehandsmarkt. Om een leefbaar bestaan op te bouwen, werkten zij gewoonlijk met leerjongens of arbeiders die het minimumloon niet verdienden dat de vakbonden voor hun leden opeisten.

Een gefragmenteerde en lang van ingrijpende, technologische innovaties gespaarde productiemarkt kon echter niet alleen garant staan voor relatief hoge lonen en gunstige arbeidsvoorwaarden. Daarvoor moest het grafisch syndicalisme ook een eigen dynamiek ontwikkelen. Zo bouwden de grafische vakbonden sociale verzekeringsnetwerken uit om zoveel mogelijk arbeiders aan zich te binden en zo hun arbeidsmarkt te controleren: ziektevergoedingen en pensioenen hielden zo zieke en oude leden weg van de arbeidsmarkt, reisvergoedingen saneerden het arbeidsoverschot weg naar regio's waar wel werk was en werkloosheids- en weerstandsvergoedingen weerhielden leden ervan werk te aanvaarden aan voorwaarden die minder waren dan deze die de vakbond vooropstelde.

De gematigde tot neutrale politieke houding van de grafische vakbonden moest politieke dissidenties van de arbeidsmarkt weghouden. Daardoor noemde men grafici vaak navelstaarders die zich afkeerden van de arbeidersbeweging. Wij vonden echter meerdere sporen terug van zeer directe solidariteit. Zo steunden de typografenvakbonden met gulle hand stakingen in andere nijverheidssectoren en hielpen de typografenmutualiteiten in Luik, Brussel en Verviers de eerste mutualiteitsfederaties en apothekerscoöperaties van het land oprichten. Voorts waren veel typografen in eigen naam politiek actief. Rond 1900 speelden zij een prominente rol in de Belgische Werkliedenpartij (BWP), de Syndikale Kommissie en de Brusselse coöperatieve en mutualistische beweging. Velen lieten zich daarbij voor de BWP, maar zeker niet alleen voor deze partij, verkiezen in de gemeenteraden van de Brusselse agglomeratie, de Brabantse provincieraad en zelfs de Kamer. Na de Eerste Wereldoorlog werd de Brusselse typografenbond dan weer zo goed als onafgebroken geleid door communisten en anarchosyndicalisten. De bond bleef daarbij wel altijd strikt neutraal. Dat maakte het trouwens mogelijk dat hij voor de oorlog evengoed door katholieken of liberalen geleid werd. Om zoveel mogelijk arbeiders binnen eigen bereik te houden, bouwden de grafische vakbonden ook netwerken van socio-culturele, filantropische en zelfs politieke organisaties uit en fungeerden zij veelal ook als arbeidsbeurs.

De organisatorische sterkte van de 19e eeuwse-grafici was geen nieuw gegeven. In de 16e eeuw vormden zij al formele organisaties. Deze kapellen verzorgden de homogeniteit in het beroep, bijvoorbeeld door initiatierites of het samen verteren van de boetes. De meester maakte vaak deel uit van de kapel. Ook hierdoor kende de sector al vroeg gemoedelijke arbeidsverhoudingen. Dat wil echter niet zeggen dat de kapellen niet strijdbaar waren. Integendeel, reeds in de 16e eeuw staakten grafici in Parijs en Lyon om hun beroepsbelangen te vrijwaren. De kapel van de Antwerpse drukkerij Plantijn had later zelfs een eigen weerstandskas.

Het verband tussen het 19e-eeuwse grafisch syndicalisme en zijn ambachtelijk verleden was vaak een aanleiding om de grafische vakbeweging corporatief te noemen. Daarmee ging men naar ons gevoel te makkelijk voorbij aan de vaststelling dat de

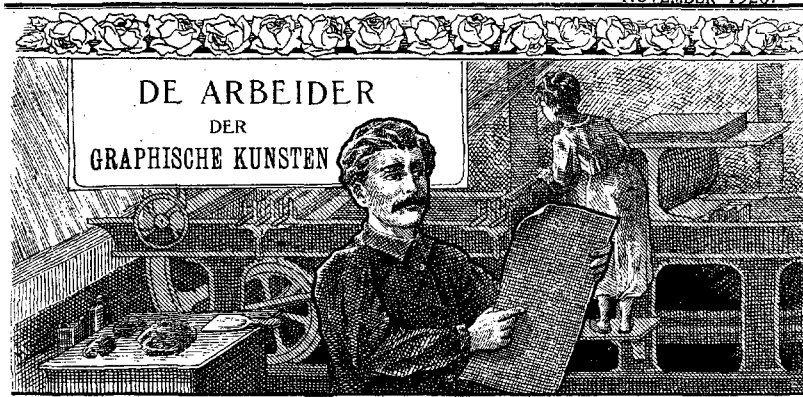
grafische vakbonden tot diep in de 20e eeuw een continu bestaan kenden. In de syndicale theorievorming in België noemt men vakbonden met zo'n palmares nochtans 'modern'. Naar onze mening verdienen de grafische vakbonden dit predikaat evenzeer, en dit om verschillende redenen. Anders dan algemeen aangenomen wordt, ontstonden zij bijvoorbeeld niet via, maar wel naast de mutualiteiten die ook in de grafische nijverheid eerder waren opgericht. Zij boden zich daarbij vaak meteen als weerstandsorganisaties aan.

In de 20e eeuw vertaalde de moderniteit van het grafisch syndicalisme zich ook in zijn aansluiten bij de algemene syndicale context van het land. Zijn lidmaatschap van de socialistische vakbeweging na de Eerste Wereldoorlog en de toenemende concurrentie uit christelijke hoek na de Tweede Wereldoorlog getuigen daarvan. Na de Tweede Wereldoorlog ontsnapte het grafisch syndicalisme evenmin aan de regionalisering die zowel het land als de Belgische vakbeweging zelf trof. Dit leidde ertoe dat de grootste centrale uit de sector, de ABVV-Centrale der Boek- en Papiernijverheid, in de jaren 1970-80, eigen intergewestelijken oprichtte. Deze centrale en haar voorlopers namen ook deel aan de algemene stakingen van 1936 en 1960-61, wat er opnieuw op wijst dat de grafische vakbeweging zich nooit helemaal van de arbeiders- en vakbeweging afsloot.

Ook de neergang van het grafisch syndicalisme in het laatste kwart van de 20e eeuw laat zien dat de grafische vakbonden schatplichtig waren aan syndicale wetmatigheden waar geen enkel beroep aan kon ontsnappen. De ingrijpende technologische innovaties in de jaren 1960-70, maakten dat de grafici eerst hun arbeidstaakbeheersing en dan hun baan verloren. De Centrale der Boek- en Papiernijverheid was daarna geen leefbaar bestaan meer beschoren, waardoor ze midden de jaren 1990, binnen het ABVV, opging in de bediendenbond BBTK enerzijds en de Algemene Centrale anderzijds.

Dat de grafische vakbeweging in de 20e eeuw zolang standhield, heeft meerdere met elkaar verband houdende oorzaken. Zoals gezegd werd de arbeidsdeling in de sector pas in de jaren 1960-70 ongedaan gemaakt. De mechanische drukpers en de zetmachine hadden tot dan de arbeidsverhoudingen niet in het voordeel van de werkgevers kunnen doen kantelen. De introductie van de mechanische drukpers kostte veel boekdrukkers wel hun baan, maar de globale tewerkstelling steeg omdat meer letterzetters nodig waren. De toenemende literatuurconsumptie als gevolg van de bevolkingsgroei en de alfabetisering compenseerde dan weer het banenverlies dat volgde op de introductie van de zetmachine rond 1900. Voor deze meevallers voor hun arbeiders, betaalden de werkgevers een prijs. De letterzetters maakten immers dankbaar gebruik van de tijds-kloof tussen de introductie van de mechanische drukpers én van de zetmachine om zich voor te bereiden op de lang gevreesde mechanisering van het letterzetten.

Tussen de oprichting van de Brusselse letterzettersbond in 1842, én de staking van 1900 waarmee deze vakbond arbeidsduurvermindering wilde afdwingen om de werkloosheid te compenseren die de zetmachine zou veroorzaken, gaapt een kloof van zo'n 60

Orgaan der Centrale der Steendrukkers
en sanverwante vakken van België.

Redactie en Beheer :
H. BERCKMANS, Volkshuis (Zaal 49), BRUSSEL.

jaar. Daar maakte de bond gebruik van om een closed shop te installeren op de Brusselse typografische arbeidsmarkt. In 1900 was dat nefast voor de Brusselse werkgevers. De financiële draagkracht van de verzamelde sociale verzekeringen van de vakbond bleek dat jaar vele malen groter dan het gezamenlijk kapitaal van de hoofdstedelijke werkgevers. De staking van 1900 was cruciaal voor de grafische vakbeweging. Na de staking overlegden werkgevers en vakbond immers een akkoord waarin de eersten de eeuwenoude regels betreffende de opleiding en de beperking van de leerlingentallen ('officieel') erkenden. Ook werd afgesproken dat enkel vakbondsleden de nieuwe machines mochten bedienen. Het belang van dit akkoord mag niet onderschat worden. Het vormde immers de basis van de nationale CAO die in 1919 werd ondertekend en die tot het laatste kwart van de 20e eeuw relatief weinig veranderingen onderging, zodat de grafici tot dan hun arbeidstaakbeheersing via het overleg konden formaliseren. De nationale CAO van 1919 bevestigde ook de, wat men in Nederland "aloude overeenkomst" noemt, "waarin werkgevers en werknemers elkaar de helpende hand toestaken bij de ordening van de voor hen relevante markten: werknemers betoonden zich loyaal bij de bestrijding van werkgevers die onder de tarieven werken [...] terwijl werkgevers ditzelfde deden ten aanzien van de concurrentie van ongeschoolden".

In de 19e eeuw maakten vooral de vakbonden werk van deze overeenkomst: zo mochten hun leden niet werken in firma's die op hun index stonden, die, anders gezegd, de overlegde lonen en arbeidsvoorwaarden niet respecteerden. Ook organiseerden de grafische vakbonden voortdurend druk op de overheid opdat deze een gunstige politiek zou voeren in het voordeel van de sector. Dan hebben we het bijvoorbeeld over de inlassing van minimumlonen in de lastencahiers van openbaar drukwerk.

Door middel van voor België uitzonderlijk vroeg overleg en in ruil voor hun bijdrage aan de sanering van de productiemarkt, realiseerden de grafische vakbonden al zeer

vroeg relatief hoge lonen en gunstige arbeidsvoorwaarden. In Brussel werden deze al vanaf 1857 in akkoorden vastgelegd. Naar het einde van 19e eeuw toe, en in het begin van de 20e eeuw, waren de grafische lonen wel onderhevig aan de wet van de remmende voorsprong. De introductie van de indexkoppeling in het interbellum stabiliseerde de verschillende lonen echter ten opzichte van elkaar, zodat de grafische lonen medio 1970 er nog altijd mochten zijn.

Daarnaast speelde de grafische vakbeweging vooral een voorlopersrol op het vlak van de arbeidsduurvermindering, met in Brussel, in 1865, de 10-urendag en in 1909, de 9-urendag. Nog voor de meeste Belgische arbeiders in 1936 zes betaalde verlofdagen kregen, dwong de grafische vakbeweging in 1931 al drie dagen betaald verlof af van de werkgevers.

De relatief hoge lonen en gunstige arbeidsvoorwaarden waren de prijs die de werkgevers in de sector graag betaalden voor de bijdrage van de vakbonden bij de ordening van hun productiemarkt én de verwachting dat uniforme lonen, voor uniforme prijzen en zekere winsten zouden zorgen, waardoor alleen het vakmanschap de werkgevers nog van elkaar zou doen onderscheiden.

Het vroeg en gunstig overleg in de sector laat zich ook verklaren door het feit dat de grafische vakbonden en werkgevers veelal geen antagonistische spelers waren. In de voorbije twee eeuwen werd de sector dan ook maar één keer opgeschrikt door een algemene staking. Die vond plaats in 1925. De gemoedelijke arbeidsverhoudingen in de sector hadden voorts ook te maken met de bescheiden omvang van het gemiddeld grafisch bedrijf. Dat veel werkgevers hun carrière als arbeider waren begonnen of vaak samen met hun arbeiders opgeleid waren, bevorderde evenzeer het begrip voor elkaars standpunten. De vroege overlegbereidheid in de sector werd in de syndicale theorievorming in het verleden evengoed aangegrepen om het grafisch syndicalisme corporatief te noemen. Dat is maar een van de vele inconsequenties die de benadering van de grafische vakbeweging in het verleden te vaak kenmerkte. Vroeg overleg in andere sectoren noemt men vreemd genoeg modern. Nog een inconsequentie is dat veel theoretici en historici het grafisch overleg in de 19e eeuw zien als een negatie van de klassenstrijd terwijl zij het overleg van pakweg de metaalbewerker of mijnwerker kort na de Eerste Wereldoorlog even gemakkelijk sociale realisaties noemen. Deze en soortgelijke analyses zijn naar onze mening vooral te wijten aan een gebrekkige kennis van het grafisch syndicalisme in het bijzonder en het beroepssyndicalisme in het algemeen.

Om te besluiten pleiten wij er dan ook voor om vakbonden en vakbewegingen meer als autonome instituten te bestuderen en niet altijd als een bijproduct van de arbeidersbeweging én haar politieke keuzes. Zo kan men vermijden dat vakbonden en vakbewegingen door middel van politieke kwalificaties al te vaak in de syndicale vergeethoek worden gedruimd.